

distance between the generations; as the inadequate self-esteem of family members on the basis of a negative personal experience. A consequence of intergenerational family conflicts may be a gap of kinship, the state of tension, emotional disorders, physical violence, and even family fragmentation. The carried out pilot study of the psychological peculiarities of behavioural strategies in intergenerational family conflicts has shown some differences in the behaviour of the older generation in conflict situations with their children and grandchildren. In case of a conflict situation with children the older generation representatives prefer compromise as a style of behaviour, which provides interaction, communication and a possibility of making concessions. In the conflict with their grandchildren, grandparents often choose the adjustment and avoidance, they do not want to harm the relations, and prefer following the views of the younger generation. These researches require further clarification, finding the social and psychological factors that can influence the behaviour of the older generation in conflict situations. These factors include living conditions, financial status, motives of behaviour, gender of a grandchild and a grandparent, agnation or cognation peculiarities, etc.

Keywords: family, generation, conflict, interaction between generations, compromise, avoidance.

Подано до редакції 01.03.2016

Рецензент: д. психол. н. К. В. Седих

УДК: 159.98:159.922.62-057.75

Людмила Іванівна Магдисюк,
викладач кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
вул. Потапова 9, м. Луцьк, Україна

ДІАГНОСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ВИХОДУ НА ПЕНСІЮ ОСІБ ПІЗЬНОЇ ЗРІЛОСТІ

У статті розкривається процедура та методика проведення напівструктурованого інтерв'ю при дослідженні психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію. Представлено правила складання запитань при розробці напівструктурованого інтерв'ю, приклади основних запитань при роботі з особами пізньої зрілості. Описано основні етапи, завдання та вимоги щодо проведення та організації напівструктурованого інтерв'ю у фокус-групах.

Ключові слова: напівструктуроване інтерв'ю, психологічна готовність, групове інтерв'ю, зрілість, фокус-група, діагностика.

Постановка проблеми. Завершення професійної діяльності внаслідок виходу на пенсію неодмінно впливає на фізичне і психічне здоров'я людини, яка переживає різкі зміни в соціальному статусі, відчуває професійну ізоляваність, що зумовлює необхідність в адаптації до нових умов життя. Недостатня розробленість у науковій літературі категорії психологічної готовності до пенсії та емпіричних референтів такої готовності з урахуванням пенсійної реформи в Україні спонукає науковців до розробки та впровадження нових методів та використання діагностичного інструментарію в роботі з особами пізньої зрілості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняних досліджень феномена психологічної готовності особистості до пенсії вказує на відсутність надійних та валідних методичних інструментів. Це зумовило необхідність розроблення і створення авторської методики – «Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію» [4].

Ураховуючи завдання вивчення психологічної готовності особистості до пенсії, результати теоретичного та емпіричного аналізу проблеми, було обрано метод напівструктурованого інтерв'ю для психолінгвістичного дослідження означеної проблеми.

Напівструктуроване інтерв'ю має переваги і, порівняно з анкетуванням, збільшує точність вимірювання, оскільки безпосереднє спілкування психолога і досліджуваного під час інтерв'ю створює передумови для виникнення взаємної довіри, безпеки й емоційного прийняття.

Мета статті – розкрити особливості проведення напівструктурованого інтерв'ю при дослідженні психологічної готовності до виходу на пенсію осіб пізньої зрілості.

Виклад основного матеріалу. Напівструктуроване інтерв'ю – це інтерв'ю, яке складається з тематичних блоків і містить перелік обов'язкових аспектів, щодо яких має бути отримана інформація [2]. Напівструктуроване інтерв'ю є подібним до структуровано-

го, тільки питання готуються завчасно і інтерв'юер (модератор) має право змінювати їх форму і порядок.

У нашому дослідженні було використано групове інтерв'ю, яке тривало кілька годин і потребувало більшої підготовки модератора. Великого значення ми надавали підбору учасників групи, наявності умов для вільного спілкування, невимушеного обміну думками. Достовірність інформації, одержаної цим методом, досить велика. До недоліків можна віднести велику ймовірність впливу на думку респондентів та необхідність спеціальної підготовки. Ми використали групове інтерв'ю, більше відоме під назвою «фокус-група» або «сфокусована групова дискусія».

Розглянемо процедуру інтерв'ю більш докладно. Модератор ставив достатню кількість запитань, і за таким порядком, аби одержати потрібну інформацію. При цьому інтерв'юер вільно сам формулював запитання, розвивав ті відповіді, що стосувалися головної мети та завдань дослідження. Інакше кажучи, інтерв'юер не мав права провокувати ті чи інші відповіді, висловлювати своє несхвалення або будь-які емоції загалом. Під час інтерв'ю інформація мала виключно конфіденційний характер.

Було використано метод напівструктурованого інтерв'ю, враховуючи такі аспекти дослідження:

1) необхідність деталізованого знання про індивідуальні уподобання людей, їх ставлення, звички тощо;

2) визначення особистих проблем досліджуваного (наприклад, стану здоров'я, матеріального забезпечення тощо);

3) обговорення особистісних тем, які потребують довіри і емпатії;

4) відповідність обговорюваних тем інтересам та цінностям досліджуваного;

5) зосередження уваги на поведінці досліджуваних і позалінгвальних компонентів інтерв'ю (жести, міміка, інтонація тощо);

6) інтерв'ю проводиться на професійну тему з представниками соціономічних професій «людина-людина»;

7) інтерв'ю проводиться серед людей, які мають мало вільного часу та не можуть залишити своє робоче місце.

Мета нашого напівструктурованого інтерв'ю – надання можливості вільно розповісти про своє життя, сім'ю, зокрема батьківську, навчання, сімейне життя, роботу, а також висловитися про свій досвід досягнення періоду виходу на пенсію, визначити, що саме турбує найбільше у цей період. Під час інтерв'ю респондентів просили розповісти про їхню трудову діяльність, яка включає освіту, кар'єру, підвищення кваліфікації, та як змінилося життя з наближенням досягнення пенсійного віку, і чи змінилося воно загалом [2].

Упродовж інтерв'ю ми робили висновки щодо особливостей респондента, звертали увагу на його

міміку, позу, рухи, жестикуляцію. Важливо, як респондент будує свою розповідь, наскільки добре володіє мовою, чи уміє швидко перемикає свою увагу [1]. Інтерв'юер ставив питання, які допомагали йому визначити інтереси, мотивацію досліджуваного.

Було використано такі типи запитань: закриті, відкриті. Закриті (структуровані) питання припускали вибір відповіді зі списку. Закриті запитання були двох видів: дихотомічні («так/ні») або із множинним вибором, тобто пропонували більше двох варіантів відповіді. Наприклад: «Будете допомагати виховувати онуків?», «Любите свою роботу?». Відкриті (неструктуровані) питання не містили ніяких заготовлених відповідей, а респондент відповідав у вільній формі. Наприклад: «Як відбувався Ваш кар'єрний ріст?». Дані, отримані з відповідей на такі питання, оброблялися ретельніше, ніж у випадку із закритими питаннями.

Під час проведення інтерв'ю ми виділили п'ять етапів:

1. Встановлення психологічного контакту з респондентом.

2. Вступна частина. На цьому етапі з респондентом проводилася бесіда про освіту, професію, яку він здобув, кар'єру. Метою цього етапу є формування відповідного настрою респондента на тему подальшої розмови із приводу того, як починалася його кар'єра. Приблизний зміст бесіди: «Давайте поговоримо з Вами про події, які трапляються з людьми, коли вони завершують навчання. І з Вами, напевно, траплялося щось подібне, так? Ви зможете згадати найприємнішу подію, яка з вами трапилася?», «Чи можете Ви пригадати, як розпочиналася Ваша професійна діяльність?». Якщо респондент не розповідав про таку подію, ми переходили до наступного етапу. Якщо ж респондент розповідав про ці події, то після з'ясування деяких деталей («Ви пам'ятаєте, коли це сталося?», «Ваша найбільша мрія?», «Розкажіть, будь ласка, про це докладніше»), ми переходили до наступного етапу.

3. Опитування – це основна частина інтерв'ю. Вона спрямована на визначення психолінгвістичних маркерів психологічної готовності особистості до виходу на пенсію: якісних показників (змістова лексика, лексична варіативність, лексична щільність) і кількісних показників (розмір речення, розмір тексту, кількість слів, кількість речень).

Розглянемо докладніше питання. Наприклад: «Як відбувався Ваш кар'єрний ріст?», «В кожній людині настає такий період в житті, коли вона завершує свою професійну діяльність і виходить на пенсію. Чи замислювалися Ви над цим? Чим плануєте зайнятися після виходу на пенсію?»

4. Скринінг. Мета цього етапу – отримання повніших відомостей про респондентів. Наприклад: «Наскільки Ви любите свою роботу?», «Наскільки є вона пріоритетною у Вашому житті?», «Чи дбає про Вас керівництво?».

5. Стадія завершення. Мета цієї стадії – усунення негативних емоцій, викликаних спогадами про неприємні епізоди. Наприклад: «Якби повернути свої роки назад, що б Ви зробили б у своєму житті по іншому?», «На Волині не зареєстровано жодної громадської організації, клубу, які б об'єднували осіб пенсійного віку. Чи хотіли б Ви стати учасником, організатором або можливо очолити таку організацію?», «Ваша мрія?», «На вашу думку, яке Ваше найбільше досягнення в житті?».

Ми провели напівструктуроване інтерв'ю, що передбачало ретельне планування його організації. Для проведення інтерв'ю ми заздалегідь визначили тематику і предмет інформації, які нас цікавили, розробили перелік запитань, які були висвітлені респондентами.

Для вирішення поставлених завдань нами був обраний метод фокус-груп, який можна коротко визначити як групове напівструктуроване інтерв'ю, що проходить у формі серій групових дискусій, під час яких учасників «фокусують» на питаннях, що цікавлять дослідника для отримання від них суб'єктивної інформації. Методика проведення організувалася відповідно до визначеної процедури фокус-опитування. Як справедливо зазначають вчені, фокус-групи мають високий ступінь валідності, адже саме у фокус-групі люди максимально ширі, відкриті і діляться тими поглядами, які неможливо отримати іншими методами [2].

Фокусна групова дискусія особливо корисна, оскільки вона дає змогу збирати дані в ситуаціях, певною мірою наближених до звичайних. Зазвичай учасники відчують, що можуть висловлювати свою думку, не будучи оціненими і відповідно до їх власної думки і позиції. Крім того, дослідник відіграє важливу фасилітуючу роль, але не визначну і ведучу: він має завдання заохочення і підтримки дискусії за необхідності, обговорення проблеми серед учасників, дозволяючи їм виразити себе. Крім того, дослідник повною мірою може зосередитись на поведінці і мовленні досліджуваного, щоб здійснити якісну інтерпретацію результатів інтерв'ю [3].

Нами було проведено напівструктуроване інтерв'ю із 15 досліджуваними (13 жінок та 2 чоловіків, 13 з них – із вищою освітою), які обіймають різні посади, тобто це фахівці віком від 50 до 60 років (жінки – від 50 до 55

років, чоловіки – від 55 до 60 років). Інтерв'ю проходило в межах неформальної бесіди в тих місцях, які визначали самі респонденти.

На основі попередніх досліджень нами було сформовано 3 фокус-групи. Фокус-група №1 – респонденти із середнім рівнем психологічної готовності до виходу на пенсію, фокус-група №2 – респонденти із високим рівнем психологічної готовності до виходу на пенсію, фокус-група №3 – респонденти із дуже високим рівнем психологічної готовності до виходу на пенсію.

Ми повідомили тематику інтерв'ю респондентам і надали їм можливість вільно висловитися на визначені теми у такий спосіб, як це було зручно для них. Спілкування відбувалося у довільній формі. Під час роботи ми певною мірою допомагали респондентам, спонукаючи їх до продовження розповіді після кожного відносно закінченого фрагмента розмови доброзичливими нейтральними репліками (наприклад, «що було далі», «коли це було», «як це сталося», «чому це зробили» тощо), поки не отримали повну інформацію стосовно всіх аспектів, які нас цікавили. Водночас ми намагалися не впливати на відповіді будь-яким чином, у тому числі й у невербальний спосіб (мімікою, рухами, інтонацією), не виражали схвалення чи засудження стосовно переваг певних відповідей, наголошували на об'єктивності, у тому числі й щодо можливих негативних аспектів обговорення.

На цьому етапі було здійснено аудіозапис напівструктурованого інтерв'ю, який пізніше було транскрибовано для подальшого аналізу. Ці матеріали пізніше підлягали якісному аналізу. Оскільки вони мали словесну розповідну форму, то й метод напівструктурованого інтерв'ювання належить до якісних методів збору даних. При його проведенні ми користувалися єдиним для всіх респондентів запитальником чи сценарієм (переліком необхідних дослідницьких запитань), оскільки передбачалася також кількісна обробка отриманих результатів.

Кожен респондент описував своє життя на сьогоднішній момент, розповідав історію життя, а також про свої очікування щодо майбутнього. Використовуючи підхід безперервності життєвого шляху, респонденти розповідали про своє життя у світлі більш ранніх етапів минулого. Тому було важливо зрозуміти способи, в яких вони реконструюють пам'ять про своє життя відповідно до культурних та індивідуальних цінностей.

Таблиця 1.

Результати психографологічного аналізу текстів інтерв'ю

№		Кількість слів	Слів у реченні	Символів в слові	Число речень	Лексична варіативність (кількість різних слів)	Лексична щільність	Когнітивна складність
1.	Фокус-група №1 (середній рівень)	837,4	10,762	4,736	77,2	414,6	0,524	6,263
2.	Фокус-група №2 (високий рівень)	675,6	11,144	4,922	62,8	329,2	0,564	7,318
3.	Фокус-група №3 (дуже високий)	1115,4	13,052	4,964	77,6	501	0,516	8,474

Як видно з таблиці 1, найбільша кількість слів в інтерв'ю спостерігається у третій групі, що свідчить про позитивну мотивацію обговорювати свій професійний шлях і пов'язане із ним майбутнє. Це узгоджується із тим, що окрім професійної лексики, з'являється лексика, пов'язана із родиною, особистісним зростанням. Відповідно, найбільший розмір речення також спостерігається у третій групі (13,052 слів). Розмір речення вказує на емоційну стійкість автора, у нашому дослідженні – на сформованість емоційного компонента, що узгоджується із результатами якісного аналізу текстів досліджуваних трьох груп. Найменший показник (10,762 слів) спостерігається у першій групі, що узгоджується із найменшою сформованістю емоційного компонента, наявністю негативно емоційної лексики та тривожним ставленням до майбутнього після виходу на пенсію.

Найбільшу лексичну варіативність також містять тексти третьої фокус-групи, що є суголосним різній мотиваційній спрямованості цих осіб (професійна діяльність, родина, особистісне зростання). Також ці тексти характеризуються значною кількістю позитивно емоційної лексики, варіативністю когнітивних дієслів і вставних слів високого ступеня вірогідності.

Показники лексичної щільності практично є однаковими у досліджуваних трьох груп (0,524, 0,564, 0,516 відповідно). Найвищою когнітивною складністю визначаються тексти третьої групи (8,474), порівняно із першими двома, відповідно 6,263 та 7,318, що узгоджується із результатами якісного аналізу: наявністю когнітивних дієслів та причинно-наслідкових сполучників.

Результати психографологічного аналізу текстів інтерв'ю свідчать про найвищий рівень розвитку показників когнітивного компонента психологічної готовності особистості до виходу на пенсію, відповідно до теоретичної моделі, у третій групі. Найбільші показники когнітивної складності (8,474), лексичної варіативності (501,0) спостерігаються саме у викладачів ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодалев А. А. О предмете акмеологии / А. А. Бодалев // Психологический журнал. – 1993. – Т.4. – №5.
2. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика : учебник для вузов / Л. Ф. Бурлачук. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 351 с.
3. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – Санкт-

REFERENCES

1. Bodalev, A. A. (1993). O predmete akmeologii [On the subject of acmeology]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological journal*. (Vols. 4). [in Ukrainian].
2. Burlachuk, L. F. (2003). *Psikhodiagnostika: uchebnyk dlya vuzov [Psychodiagnosics: a textbook for higher educational institutions]*. Saint Petersburg: Piter [in Ukrainian].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, метою нашого дослідження на даному етапі є вивчення психологічної готовності до виходу на пенсію жінок та чоловіків із використанням нарративного підходу – розповідання історії життя. Коли людина розповідає історію життя, вона не просто перераховує події або пригадує їх, а відбирає ті випадки і інтерпретує їх так, щоб підтвердити свою ідентичність, своє «Я», свою особистість. Тобто відбувається процес і створення, і реконструкції історії, навіть маніпуляція фактами, яка і конвенціональна, і творча. У конструюванні оповідань історії життя людина конструює історію про себе таким чином, щоб не тільки вона сама підтвердила свою ідентичність, але й дала можливість слухачеві підтвердити його ідентичність. Причому це робилося відповідно до норм із культуральним контекстом.

Результати комплексного якісного і кількісного психолінгвістичного аналізу дали змогу встановити вербальні маркери різного рівня готовності до виходу на пенсію. Сформованість когнітивного, емоційно-вольового, мотиваційного та конативного компонентів проявляється як в якісних психолінгвістичних маркерах (змістової лексики, лексичної варіативності, лексичної щільності), так і кількісних показниках: розмірі речення, розмірі тексту, кількості слів та речень.

Отримані дані показують, що концепція роботи і кар'єри виявляється особливо пов'язаною з концепцією виходу на пенсію. Перспективою майбутніх досліджень ми вважаємо встановлення, з точки зору апарату академічного та кар'єрного управління, форм, через які можливо ефективно управляти шляхом кар'єрного розвитку з плином часу у такий спосіб, щоб, з одного боку, сприяти більшій задоволеності професійним життям, а з іншого – готувати особистість до якісного і адаптивного виходу на пенсію.

Петербург : Питер, 2004. – 520 с. – (Серія «Мастера психологии»).

4. Магдисяк Л. І. Розробка та апробація авторської методики дослідження психологічної готовності до виходу на пенсію / Л. І. Магдисяк // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. / за ред. Н. Є. Завацької. – Севе́родонецьк. 2015. – № 3 (38). – С. 248-256.

3. Burlachuk, L. F. (2004). *Slovar-spravochnik po psikhodiagnostike [Dictionary of psychodiagnosics]*. Saint Petersburg: Piter [in Ukrainian].

4. Maghdysjuk, L. I. (2015). Rozrobka ta aprobatsiia avtorskoi metodyky doslidzhennia psikhologichnoi hotovnosti do vykhodu na pensiiu [Development and approbation of proprietary technology of investigating psychological readiness for retirement]. *Teoretychni i prykladni problemy psikhologii : zb. nauk. pr –*

Theoretical and applied issues of psychology: collection of scientific works, 3(38), 248-256. Zavatska, N. Ye. (Ed). Sievierodonetsk [in Ukrainian].

*Людмила Ивановна Магдисиук,
преподаватель кафедры практической психологии и безопасности жизнедеятельности,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
ул. Потапова 9, г. Луцк, Украина*

ДИАГНОСТИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ К ВЫХОДУ НА ПЕНСИЮ ЛИЦ ПОЗДНЕЙ ЗРЕЛОСТИ

В современном обществе продолжает развиваться все больший интерес к активной творческой личности, которая воспринимает и получает новый опыт в понимании и освоении окружающего мира, решении жизненных проблем. Завершение профессиональной деятельности в результате выхода на пенсию обязательно влияет на физическое и психическое здоровье человека, который переживает резкие изменения в социальном статусе, чувствует профессиональную изолированность, что вызывает необходимость в адаптации к новым условиям жизни. Жизнь человека с самого начала и до конца является адаптацией к окружающей среде. Психологическая адаптация осуществляется путем приспособления личности к существующим в обществе требованиям в процессе согласования индивидуальных ценностей, убеждений и общественных норм. Анализ отечественных исследований феномена психологической готовности личности к пенсии указывает на отсутствие надежных и валидных методических инструментов. Стоит отметить, что психологическая готовность к пенсии характеризуется высоким уровнем силы процессов торможения, подвижности нервных процессов, адаптивности, коммуникабельности, консерватизма и тревожности. Учитывая задачи изучения психологической готовности личности к пенсии, результаты теоретического и эмпирического анализа проблемы, был выбран метод полуструктурированного интервью психолингвистического исследования этой проблемы. Полуструктурированное интервью имеет преимущества по сравнению с анкетированием, увеличивает точность измерения, так как непосредственное общение психолога и испытуемого во время интервью создает предпосылки для возникновения взаимного доверия, безопасности и эмоционального принятия. Целью нашего полуструктурированного интервью является предоставление возможности свободно рассказать о своей жизни, семье, в частности родительской, обучении, семейной жизни, работе, а также высказаться о своем опыте достижения периода выхода на пенсию, определить, что именно беспокоит больше всего в этот период. Во время интервью респондентов просили рассказать об их трудовой деятельности, включая образование, карьеру, повышение квалификации, и как изменилась жизнь с приближением достижения пенсионного возраста, и изменилась она в целом. Для решения поставленных задач нами был выбран метод фокус-групп, который можно кратко определить как групповое полуструктурированное интервью, проходящее в форме серий групповых дискуссий, во время которых участники «фокусируются» на вопросах, интересующих исследователя для получения от них субъективной информации. Методика проведения организовывалась согласно определенной процедуре фокус-опрос.

Ключевые слова: полуструктурированное интервью, психологическая готовность, групповое интервью, зрелость, фокус-группа, диагностика.

*Liudmyla Mahdysiuk,
lecturer, Department of Applied Psychology, Health and Safety,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
9, Potapova Str., Lutsk, Ukraine*

EXAMINATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS FOR RETIREMENT OF MIDDLE AGED PEOPLE

Retirement affects physical and psychic health of a person, who is going through the great changes of social status, feeling professional isolation, which causes the necessity of adjusting to the new life conditions. Human life is considered to be the adjustment to the environment from the very beginning and to the very end. Psychological adjustment is effected by the means of adaptation of a person to the present social demands in the process of matching individual values and social standards. The review of domestic studies of the phenomenon of psychological readiness of a person for the retirement highlights the lack of favourable and valid methodological instruments. It stands to mention that psychological readiness for the retirement is characterized by the high level of the strength of inhibitory processes, motility of the nervous processes, adaptability, sociability, conservatism and anxiety. Considering the tasks of studying the issue of psychological readiness of a person for the retirement and the results of the theoretical and empirical researches, the method of semi-structured interview for a psycholinguistic study of the problem has been chosen. The semi-structured interview has some advantages, and compared with a questionnaire, it increases the measuring accuracy because face-to-face communication of a psychologist and surveyed during the interview makes conditions for starting mutual confidence, safety and emotional acceptance. The purpose of the semi-structural interview is to afford ground for speaking about one's life and family without restraint, especially about parents, education, family life, work, as well as express one's opinion about one's experience of reaching the retirement age, and determine what bothers one during this period of time. In the course of interviewing the respondents have been asked to tell about their professional experience which includes education, career, advanced professional training, and the way their life has

changed with the approaching to the retirement age, and whether their life has changed on the whole. To achieve the objectives, there have been chosen the method of focus-groups, which can be laconically described as group semi-structured interview having a format of group discussion sessions during which the participants are focused on the issues on the researchers' interest to acquire subjective information from the surveyed. The performance method is organized according to the stated procedure of focus-questioning.

Keywords: semi-structured interview, psychological readiness, group interview, middle age, focus-group, examination.

Подано до редакції 01.03.2016

Рецензент: д. психол. н. К. В. Седих
